

«I MUST DO SOMETHING OF MY POVERTY»

O

ALLÒ QUE LA FILOSOFIA PODRIA ENCARA APRENDRE DE
LA POESIA: ARRAN DEL POEMA «L'ACTE DARRER» DE
JOAN VINYOLI

A Víctor Bonet Arbolí, poeta-amic

«L'acte darrer», com d'altra banda tots els poemes de Vinyoli per paradoxal que pugui semblar, se'ns apareix com la peça imprescindible d'un trencaclosques, d'una estranya totalitat que tanmateix no es pot copsar d'un sol cop d'ull. Cadascun dels poemes és més aviat el tram assenyalat d'una travessa, d'un itinerari existencial, les petjades d'un viatger que des de bell principi ha triat de viatjar sol. La poesia de Vinyoli és, sobretot, el testimoni d'un home que ha viscut prop de si mateix, en permanent contacte amb el seu centre. En el pròleg a *Realitats* ell mateix usa aquest mot per referir-se a la tasca de la poesia: «La poesia que intenta fer patent aquesta realitat —escriu el 1962— ajuda l'home a retornar als seus centres profunds, on penso que és bo per tothom de perdre peu alguna vegada perquè en prové un saber no desdenyable en cap circumstància» (2008: 108). És significatiu que Vinyoli parli aquí de *centres* —tot i que més tard en dirà *cercles*—, com també ho farà pocs anys després a «La Pièce» Maria Zambrano, quan afirma que «los claros del bosque son centros en los que no siempre es posible entrar» (Zambrano 1993: 121), i que conserven, cosa inquietant, algunes petjades d'animals que sovint ens fan recular i perdre la singlada. La idea de centre és recurrent en la tradició filosòfica i també iniciàtica d'Occident, de l'estoïcisme a Procle, de Miguel de Molinos a Jung. D'aquí el parentiu de la poesia de Vinyoli amb alguna cosa així com una saviesa antiga, tal com assenyala Casasses (2008: ix), i d'aquí també el tarannà gairebé sagrat que desprenen les seves paraules, com si en llegir-les es despertés alguna cosa que necessitàvem saber però que no sabíem que necessitàvem: «Alguns em necessiten / perquè els reveli mots que guardo / des de noi a l'orella» (2008: 114). Els poemes de Vinyoli estan sempre

esquitxats de sentències, consells, pensaments i oracions imperatives que ens fan sentir que allà hi ha algú altre que et parla, un fons de saviesa que es manifesta a través de la paraula del poeta, un tercer, una veu tercera que només a tu, lector, t'és destinada.

Si en lloc de teoritzar sobre la poesia de Vinyoli la filosofia es demanés què n'ha d'aprendre, si la filosofia es prenguésser seriosament la paraula del poeta, potser s'adonaria que la qüestió del centre i la saviesa que raja del seu poetitzar està estretament vinculada a una pregunta compartida des d'antuvi per poesia i filosofia, la pregunta que Vinyoli es formula una i altra vegada: el qüestionament per com viure, per quina és la manera digna de viure. Vinyoli ha traduït, no per causalitat, el poema de Rilke sobre el «Tors arcaic d'Apolo» que finalitza amb l'impressionant vers: «Has de fer una altra vida», i ell mateix ha fet acabar així el poema «Ara que és tard» (2008: 209). És ben cert que no tota poesia, com tampoc tota filosofia, brota d'aquesta pregunta fonamental. Hi ha la poesia que, com deia Kierkegaard, es limita a sucumbir a l'estat d'ànim. També molts poemes de Vinyoli tenen aquesta capacitat gens menyspreable, la de dir, amb la tria perfecta de paraules exactes, l'estat d'ànim de qui escriu: així per exemple, molts dels poemes que componen els «Cants del separat» («jo sóc una manera de ser crit / que és pur ofec, rancúnia, soledat» (2008: 141), i alguns altres d'*Ara que és tard*. I hi ha també la poesia ontològica, aquella que com la de Hölderlin ens parla del lloc de l'home i la divinitat, de l'ésser i el llenguatge. Alguns poemes de Vinyoli, en especial aquells que versen sobre la paraula poètica, freguen també potser aquesta tipologia: «sóc un àmbit on el cant circula» (2008: 97). Tanmateix, però, i fins i tot aquí, on el poema diu el poema, hi ha en la poesia de Vinyoli una humilitat feridora i un qüestionament existencial que ens sol·licita.

La pregunta per com viure es declina en aquesta poesia amb modestia de manobre. La filosofia, que des de les escoles antigues, d'estoics i epicuris, fins al text actualíssim d'Sloterdijk, *Has de fer una altra vida. Sobre antropotècnica* (2009), passant per Spinoza, Nietzsche, Kierkegaard, i en les darreries Foucault i Deleuze, ha tractat de respondre a aquesta pregunta, podria potser atendre també a la

humilitat antiplatònica amb què Vinyoli la formula: «I must do something of my poverty» (2008: 240), o en el poema que ens ocupa, «L'acte darrer», amb la imatge gens simbòlica de «la petita casa de mi mateix». Plató, en el moment inaugural de la filosofia, va vincular la pregunta pel mode de vida filosòfic amb un cert ascetisme i una voluntat de saber que deslligaven el filòsof del món real, de la *vita activa*, tal com denunciarà Hannah Arendt. Aquesta posició intel·lectual el preparava victoriós per a la mort, i l'impel·lia després d'haver copsat la veritat a retornar per endreçar les coses peribles. Filosofies antiplatòniques com la de Nietzsche desemmascararan el nihilisme que s'amaga furtiu rere aquest ascetisme. Així mateix, la poesia de Vinyoli representa en aquest paisatge tot un correctiu. No es tracta de sortir del món real per anar a buscar la idea que ens canviarà la vida, la forma que dotarà de sentit la matèria indomable. No es vol sortir de la caverna per tornar adés amb una veritat total o que vol ser-ho (Zambrano), sinó ben al contrari es tracta d'iniciar un procés d'immersió, «darrera la caverna una altra caverna més», com deia Nietzsche, de voler entrar allà endins d'on brollen les paraules. Aquest descens als inferns és quelcom que Vinyoli compartiria amb Zambrano, Dante, Valente, i tants d'altres... i tanmateix que aquest endins, que la recerca del centre de qui vol fer una altra vida passi només per una «petita casa», ja diu molt del que diferencia el viatge de Vinyoli dels simbolismes quasi místics que podem trobar a *Claros del bosque* o *De la Aurora*. Vinyoli s'ha fet acompanyar de Rilke i Riba, en lloc de Hölderlin i Heidegger, i per això de la seva veu surten coses ben petites i precioses, ínfimes veritats com perles d'un món fet de filferros, trens, patates al caliu i diumenges al sol. La petita casa d'un mateix no és aleshores el temple de la intimitat i la subjectivitat inefable, no és sobretot el mer estat d'ànim, és «el lloc de l'home», l'espai ontològic on s'obté un coneixement essencial per a tothom d'allò que en veritat ens afecta: el temps, la mort, la vida.¹ El que aprèn Vinyoli quan entra en la petita casa de si mateix és el que aprendríem tots si en lloc de buscar obstinadament i desesperada

1. Una cosa semblant deia Zambrano de Valente (2000: 9-20).

enfora féssim l'exercici de mirar endintre, vers l'enfora interior. En aquesta immersió tan necessària segurament aprendríem que hi ha massa desordre, que hi romanen cendres velles que no deixen cremar el foc nou, que caldria emprendre reformes, que ens cal «fer una altra vida», que per més que ens proclamem del costat de la vida hi ha un altre en nosaltres que fa temps que ha dit prou, que el nostre tuteig amb la mort passa allà dins on mai no gosem entrar, al «lloc mateix on sempre arribo / quan baixo lentament al soterrani / de la petita casa / de mi mateix». Aquí hi ha una altra coincidència entre filosofia i poesia. Cal afinar: entre aquella filosofia que es demana per com viure una vida digna i aquella poesia que és recerca d'aquest coneixement brutal. En ambdós casos al centre només s'hi arriba a força de soledat i contemplació perquè «l'acció mata l'esperit», recorda Vinyoli (2008: 193). Però aquesta soledat no és aïllament i buidor sinó tot el contrari: «sol és qui no té ningú que l'habiti», (2008: 336); i «ser vell de veritat vol dir saber estar sol», escriu a *Domini màgic* (2008: 366). És perquè la petita casa d'un mateix està plenament habitada, que el descens en solitari al soterrani no desvetlla sinó allò que a tothom afecta. La paraula de la poesia i la tasca de la filosofia es troben de nou en aquest reconeixement elemental: «Qui vol res més que ser un home entre molts?» (2008: 363), com si al «saber-se ésser com tothom», desposseït de tota vanitat, narcisisme i autosatisfacció, segur de la pròpia misèria, allò que fa que el text o el poema ens parlin a cau d'orella a cadascú, sempre únicament a un tu a qui el mots són destinats en secreta intimitat («només el *tu* val per entendre's en la immensitat de l'univers» (2008: 389), s'hi arribés només per aquest exercici solitari i pesarós. Això no és mer estat d'ànim ni tampoc mística. És, sobretot, experiència de la qual ixen el pensament i la paraula. A la comunitat i a la comunicació s'hi arriba només a força de soledat i de silenci. Això ho saben tant el filòsof com el poeta que han après a escoltar l'altre que habita en ells i que és tothom.

Potser la filosofia que no es limités a comentar i conceptualitzar el poema des de fora podria aprendre quelcom de la poesia, una certa actitud envers la paraula i el silenci que Vinyoli resumeix amb aquest to tan profètic: «En veritat us dic / que no es fa res en veritat sinó /

per la paraula creadora de silenci» (2008: 184). Tal vegada aquesta filosofia que no té por de la poesia, que se sap creadora com ella, nascuda de l'experiència i feta per als altres tot i no fer cap concessió a la comunicació —perquè la comunicació de veritat no es deixa reduir a fórmula, precepte ni argument raonable—, que sap tanmateix que el seu àmbit propi és el concepte tot i maldar també i per força amb les paraules, podria aprendre de Vinyoli tres o quatre coses que voldria ressenyar aquí.

En primer lloc, que cal invertir el viatge. Que la veritat no és una cosa que es troba fora, ni en el món exterior ni tan sols fora del món entès com a caverna. Que el filòsof ja no és algú que abandona les petites coses per observar-les des de d'alt, aixecant el vol de Minerva per obtenir una mirada de totalitat, i encara menys si amb això pretén dir-nos el que cal fer. Potser aquesta poesia menuda i propera convida la filosofia a entrar a la «petita casa», a descendir als inferns, com diria Zambrano amb to potser a hores d'ara massa dramàtic, perquè allà s'hi troba una altra llum, un altre tipus de veritat: «sé prou que la claror germina dins la fosca» (2008: 312).

Però, en segon lloc, una filosofia que atengués aquesta mena de singlada hauria de ser conscient de la precedència de la paraula sobre el concepte, del fet que, com ja advertia Nietzsche a *Sobre veritat i mentida en sentit extramoral*, el concepte és segon respecte a la formació de la paraula, i que la paraula es deriva de la música com a font primera d'expressió. La paraula poètica es consuma en so abans d'arribar al significat pel seu parentiu originari amb la música. La paraula poètica canta més que no pas diu, i és precisament aquest cant que l'acompanya el que fa que la paraula ressoni en el lector, que es transforma en oient, i entre ell i el poema passi alguna cosa. Quan Vinyoli fa referència a Orfeu, quan en el pròleg a *El Callat* confessa que el misteri de la paraula cantada consisteix a crear un «àmbit de silenci on ella ressona» i on «l'autor i el lector arriben a trobar-se i estimar-se» (2008: 78), assenyala aquesta sonoritat de la qual l'escriptura filosòfica que es pregunta pel viure no podria prescindir. En el seu text sobre la música Jean-Luc Nancy afirma que «escriure no és altra cosa que fer ressonar el sentit més enllà de la seva signifi-

cació» (2002). Això vol dir que «entendre» —i aquí la familiaritat del francès amb el català ens ajuda— no és només comprendre una idea sinó també sentir-la, *entendre*, escoltar-la. I de nou la idiomàtica d'aquesta nostra llengua ens permet aproximar encara un altre sentit, perquè també en català sentir és escoltar, entendre, i alhora tenir-hi el sentiment, ser afectat per allò que se sent i s'entén. Això no significa només que els conceptes de la filosofia han d'afectar a qui els comprèn, cosa sens dubte perillosa, sinó més aviat el contrari, que el so, el cant, el sentir, és el que hauria de desvetllar la necessitat del concepte, i que és quan no brolla d'aquest «sentir originari» que el pensament esdevé brutal i totalitari. Una filosofia que no gosaria anomenar poètica però sí creadora, en el sentit que li dona per exemple Deleuze, hauria de ser sensible al cant indispensable d'aquest sentir, únic fons que la justifica.

En tercer lloc, que la música, però, és perillosa ens ho ha recordat recentment Pascal Quignard, com molt abans amb rigor endiablament ho feu Adorno. La música té el poder de sotmetre les ànimes, especialment la tonal i orquestral que assetja la vida contemporània. No solament les tonades fàcils de la música pop, sinó també, i molt abans, els himnes, les sonates, l'orfeó... Tanmateix el cant de Vinyoli és humil i laboriós. No únicament sap de les misèries de la vida («altra vegada sóc...», «el vell fogó», «la petita casa», «la vida vulnerable» (2008: 350), sinó també de la humilitat de la tasca en la qual ha resolt insistir: «ser-ne tan sols un manobre / i no sentir-se mai pobre / i no desistir-ne mai» o sempre estar en el mateix lloc «corbat damunt els solcs / de la paraula, llaurant» (2008: 114). Del Vinyoli llaurador i manobre tal vegada aquesta filosofia hauria d'aprendre a allunyar-se de les grans construccions sistemàtiques, de l'ideal arquitectònic que ho posa tot a lloc, i treballar, en canvi, en la direcció que ho fa Vinyoli, cabdellant mots i conceptes perquè la vida, allò que es pensa, és un fil molt llarg i embolicat. Potser el cant del manobre no serà ja gens triomfalista però sí extremadament atent a la vida vulnerable que demana ser modificada.

I, finalment, aquesta filosofia ja no argumentativa, ni constructiva, menys encara arquitectònica i totalitària, que voldria aprendre al-

guna cosa de la poesia, si més no de la seva actitud envers la paraula, el silenci i la vida, hauria d'atendre com cap altra a la «idiomaticitat» de la llengua —per usar un terme de Derrida—, al fet que la llengua, històrica, empírica, material, no és indiferent al pensar. Aquesta filosofia no es podria escriure en anglès només per poder cotitzar-se en el mercat dels *papers*, no es podria escriure en una altra llengua que exigís la traducció a mers significats, perquè en la reducció de la llengua al significat i la comunicació es perd la música i amb ella la necessitat que ha fet néixer un pensament en lloc d'un altre. La petita casa d'un mateix és com és, amb tots els menuts detalls defectuosos, mers significants, i només d'ells surt com un llampec el significat que no cal deturar gaire per entendre, no fos cas que es perdés l'ambivalència del mot i el pensament deixés de ressonar. Sense fer cap al·lusió a la llengua, la poesia de Vinyoli ens ensenya, filòsofs, també això: que la paraula que malda per pensar com viure està compromesa amb el seu fons significant. I tanmateix com n'és de lluny aquest pensar poètic de qualsevol dir autocomplaent i identitari! Només diu amb modèstia de manobre: «I must do something of my poverty», i això sense renunciar ni a la pobresa ni al que cal fer.

L'ACTE DARRER

*Le dernier acte est sanglant, quelque belle
que soit la comédie en tout le reste. On jette
enfin de la terre sur la tête, et en voilà pour
jamais.*

PASCAL

Quan de vegades entro,
a poc a poc, a la petita casa
de mi mateix,
amb pas humit, a fil de matinada,
deixant a fora els arbres expectants,
un tremolor d'herba tocada
per l'esbatec del primer vent del dia,
vagits de llum,
m'adono prou

dominical i cau verticalment,
ferint-me, el llamp d'Apol·lo,
i una calitja d'or tremola
davant els ulls,
que en ser que em trobi dins el llit
de les darreres núpcies,
m'espantaré del fred que ha d'arribar-me
quan les cuixes de gel em tocan,
i que em faré enrere de tot,
covardament, com l'atrapat
en una gran mentida,
i que tot jo tremolaré
i no sabré cap on girar-me
ni què invocar.

No crec en els beuratges
ni tampoc en els altres
consols.

Altra vegada sóc
al lloc mateix on sempre arribo
quan baixo lentament al soterrani
de la petita casa
de mi mateix.

Joan Vinyoli. *Realitats* (1962)

REFERÈNCIES

- CASASSES, Enric (2008). «Doncs passa-hi a través i se't farà tot clar». Pròleg a Joan Vinyoli. *Poesia completa*. Barcelona: Edicions 62, p. IX-XXII.
- NANCY, Jean-Luc (2002). *À l'écoute*. París: Galilée.
- VINYOLI, Joan. (2008). *Poesia completa*. Barcelona: Edicions 62.
- ZAMBRANO, Maria. (1993). *Claros del bosque*. Madrid: Cátedra.
- (2000). «Jose Ángel Valente por la luz del origen». *Moenia*, núm. 6, p. 9-20.

LAURA LLEVADOT